

JACQUEZ DROZ
Avrupa'da Antifaşizmin Tarihi
(1923-1939)

JACQUES DROZ (1909-1998) özellikle Germen dünyası ve siyasi fikirler (liberalizm, sosyalizm, antifaşizm) konusunda uzmanlaşmış bir Fransız tarihçidir. Dijon, Vincennes ve Sorbonne üniversitelerinde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. En önemli eserleri arasında dört ciltlik *Histoire Générale du Socialisme* (Sosyalizmin Genel Tarihi), *Le Socialisme démocratique 1864-1960* (Demokratik Sosyalizm 1864-1960) gibi eserler yer alır.

Histoire de l'antifascisme en Europe 1923-1939

© 2001 Éditions La Découverte

İletişim Yayınları 3347 • Politika Dizisi 239

ISBN-13: 978-975-05-3563-5

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

EDİTÖR Melike Işık Durmaz

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Ece Ziya

DİZİN Mehmet Atala

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

JACQUES DROZ

Avrupa'da Antifaşizmin Tarihi (1923-1939)

*Histoire de l'antifascisme en Europe
1923-1939*

ÇEVİRİ VE ÖNSÖZ
Işık Ergüden

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ	
FAŞİZMİN VE ANTİFAŞİZMİN DÜNÜ, BUGÜNÜ, YARINI	
IŞIK ERGÜDEN	11
Önsöz	35
1 Enternasyonaller ve Antifaşizm	41
III. Enternasyonal ve faşizm	42
Sosyalist İşçi Enternasyonalı ve faşizm	47
Troçki ve faşizm	51
2 İtalyan Antifaşizmi	57
Bölünmüş antifaşizm (1925-1934)	59
Halk cepheleri döneminde antifaşizm (1934-1939)	94
Faşizmin içindeki muhalefet	103
Sonuç	113
3 Alman Antifaşizmi	115
I. SOL GÜÇLERİN MUHALEFETİ	116
Politik liderliğin dağılması	116

Alman mülteci çevrelerinde antifaşizm.....	131
Almanya'da yasadışı direniş.....	170
II. MUHAFAZAKÂR VE HİRİSTİYAN MUHALEFET.....	179
Sivil yönetimde ve orduda muhalefet.....	180
Kiliselerde muhalefet.....	190
Sonuç.....	206
4 Avusturya Antifaşizmi.....	209
İşçi sınıfının antifaşizmi.....	212
Muhafazakâr ve toplumcu-Hıristiyan muhalefet.....	224
Sonuç.....	227
5 Faşist Olmayan Ülkeler: Halk Cephesi Politikasının Yenilgisi.....	229
Balkan ülkelerinin durumu.....	230
Orta ve Güney Avrupa ülkelerinin durumu.....	232
6 Fransa'da Antifaşizm.....	239
Antifaşist tepkinin kökenleri.....	239
Antifaşist mücadelede entelektüellerin rolü.....	241
Halk saflarında antifaşizm.....	248
Fransız Komünist Partisi'nin antifaşizmi.....	251
Sosyalist Parti'de antifaşizm ve pasifizm.....	258
Radikal Parti ve antifaşizm.....	271
Hıristiyan çevrelerin antifaşizmi.....	276
Sonuç.....	280
7 Büyük Britanya'da Antifaşizm.....	283
Otuzlu yılların başında İngiliz pasifizmi.....	284
Pasifizm ile faşizm (1933-1936) arasında <i>Labour</i>	286
İşçi Partisi'nin solu ve antifaşizm.....	292
1936'dan 1939'a İşçi Partisi'nin dış politikası ve antifaşizm.....	297
İkinci Dünya Savaşı öncesinde pasifizmde ısrar.....	302
İşçi Partisi'nin kararlılığı.....	305
Muhafazakâr bir antifaşizm mi?.....	306

8 İspanya'da Antifaşizm	311
İspanya İç Savaşı'nın entelektüel çevrelerdeki yankısı.....	311
Darbe öncesi antifaşizm.....	313
Anarşistler ve antifaşist mücadele.....	316
Komünistler ve antifaşist mücadele.....	319
Troçkistler ve antifaşist mücadele.....	327
Antifaşist mücadelenin yenilgisi.....	330
Sonuç	333
<i>KAYNAKÇA</i>	337
<i>DİZİN</i>	353

TEŞEKKÜR

Bu kitap bir boşluğu doldurmaya çalışmaktadır: Faşist rejimlere dair sayısız çalışma mevcutken antifaşizmin tarihi şu ana dek bir yana bırakılmıştır. Bunun nedeni faşist tehditle karşı karşıya kalmış ülkelerin tümünde “direniş”in ortaya koyduğu sorunlara tarihçilerin ilgisiz kalması değil, Avrupa ölçeğinde toparlayıcı herhangi bir çalışmaya girişilmemiş olmasıdır. Bu eserin okuru da zaten faşizm ile antifaşizmin karşı karşıya geldiği politik olayların tarifini burada bulacak değildir: Örneğin Fransa’da Halk Cephesi’nin tarihinin, İspanya İç Savaşı’nın evrelerinin bilindiğini varsaydım. Benim tek kaygım, antifaşizmin бүrүndüğü çeşitli biçimleri, işçi hareketlerindeki bölünmeler nedeniyle karşılaştığı güçlükleri, bununla birlikte bunca coşku ve fedakârlık ruhu uyandırmış bir davanın yenilgi saiklerini tanımlamak oldu.

Bu çalışmayı, son derece düzenli kataloğu sayesinde matbu kaynaklara, kimi zaman da elyazmalarına, dönem basınına, bu tema hakkında yayımlanmış eserlere erişmemi mümkün kılan Nanterre’deki Uluslararası Çağdaş Dokümantasyon Kütüphanesi’nin kaynaklarıyla başarabildim. Kütüphane yönetimine duyduğum büyük minneti ifade etmek isterim. Münih’teki Alman Çağdaş Tarih Enstitüsü’nde (Institut für Zeitgeschichte

te); daktilo edilmiş “bilimsel incelemeler”in tükenmez bir kaynak oluşturduğu Viyana Üniversite Kütüphanesi’nde; Amsterdam’daki Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü’nde; –başka yerlerin yanı sıra– Cambridge’deki üniversite kütüphanesinde de verimli çalışmalarım oldu. Olmazsa olmaz bazı kaynak çalışmaları yanımda tutmama izin vermiş olan Sorbonne Kütüphanesi’nin yönetimine de anlayışından dolayı teşekkür borçluyum. Bazı arşiv depolarında ya da uzman kütüphanelerdeki el yazması ya da basılı kaynakların tümüne erişemediğim –bunun çok uzağında kaldığımın– gayet bilincindeyim; fakat böyle bir yol yordam, disiplinlerarası çerçevede birçok araştırmacının yürüteceği bir ekip çalışması gerektirirdi. Benim savım, birkaç sorunu eşelemek ve birkaç sonuç sunmaktan ibarettir ki elbette bunların daha da derinleştirilmesi gerekecektir.

Son olarak, bu çalışmada bana yardım etmiş olanlara, özellikle Britanya’daki antifaşizm üzerine bir tez çalışması yürüten Isabelle Bussy-Tombs’a ve Fransa’daki İtalyan mülteciliği hakkında çalışan École Normale Supérieure öğrencisi Erich Vial’e minnetimi ifade etmeliyim. İşçi dünyası tarihi üzerine Linz’deki kolokyumlar sırasında her ülkeden araştırmacılarla yapma şansına sahip olduğum sohbetler benim için pek aydınlatıcı oldu. Germen dünyası uzmanları için gayet değerli olan Paris’teki Alman Tarih Enstitüsü mensuplarıyla söyleşilerden derleme imkânı bulduğum çok sayıda öneriyi de hatırlatmalıyım.

JACQUES DROZ

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

FAŞİZMİN VE ANTİFAŞİZMİN DÜNÜ, BUGÜNÜ, YARINI

IŞIK ERGÜDEN

Devlet, örgütlü otoritedir, tahakküm ve mülk sahibi sınıfların kitleler üzerindeki iktidarındır... İnsanlığın en alçakça, en sinik ve en bütünlüklü inkârıdır. Yeryüzündeki bütün insanların dayanışmasını paramparça eder ve onların bazılarını yıkma, fethetme, geri kalanını ise köleleştirme amacıyla birleştirir... İnsanlığın, devletin tam da özünü oluşturan bu alçakça inkârı, devletin bakış açısından, onun en yüksek görevi ve en büyük meziyetidir... Nitekim kişinin ahabasına saldırması, onu ezmesi, soyması, yağmalaması, katletmesi ya da köleleştirme normal koşullarda suç olarak değerlendirilir. Öte yanda, kamusal hayatın içinde, bu türden şeyler devletin kendi iktidarını koruması ya da genişletmesi, böylece daha büyük bir şan kazanması için yapıldığı zaman, bütün bunlar yurtseverlik bakış açısından birer görev ve meziyete dönüştürülür... Bu da bütün kadim ve modern devletler tarihinin neden bir dizi iğrenç suçtan ibaret olduğunu; geçmişin ve günümüzün, bütün zamanların ve bütün ülkelerin krallarının ve bakanlarının —devlet adamları, diplomatlar, bürokratlar ve savaşçılar— sadece ahlâk ve insani adalet açısından yargılanmaları halinde, neden kürek ya da idam cezasına mahkûm edilmeyi hak etmiş olduklarını açıklar. Hiçbir dehşet, vahşet, kutsal ihlali ya da yalan yemin, hiçbir sahtekârlık, hilekârlık, hiçbir sinsi soygun ya da cüretli yağmacılık ya da aşâğılık ihanet yoktur ki devletin temsilcileri tarafından her gün, gayet kullanışlı ama aynı zamanda dehşet verici olan o elastik sözden, “devletin bekâsı” sözünden başka hiçbir bahane olmaksızın işlenmemiş olsun.

— BAKUNIN¹

1 Mikhail Bakunin'den akt. Noam Chomsky, *Devlet Uğruna*, İthaki Yayınları, Yavuz Alogan'ın çevirisi küçük değişikliklerle kullanılmıştır.

Bir çevirmenin kendi çevirdiği kitaba önsöz yazması ne kadar doğru olur çok emin değilim, çünkü bir kitaptan diğerine geçerken bambaşka dünyalarla iletişim kuran, kitaplar arasında slalom yapan biridir çevirmen. Ama antifaşizm üzerine bir çalışmayı, büyük heyecan duyarak giriştiğim bu çeviriyi noktaladığımda bir atıfta bulunma, çeviriyi ithaf etme ihtiyacı hissettim: “Bu topraklarda, Türkiye’de, antifaşist mücadelenin her alanında yüreği ve aklı yettiğince mücadele etmiş herkese, özellikle de kendi kuşağımdan, 1970’li yılların antifaşist mücadelesinde yer almış tanıdık, tanımadık, hayatta olan, olmayan tüm dostlara ithaf olsun” demek istedim. Bu dileğimi ilettiğim İletişim Yayınları da bana bir önsöz yeri açmayı teklif edince elbette onur duydum, seve seve kabul ettim. Ama ağır bir yükün altına girdiğimi de biliyordum. Kitabı çevirirken zaten kimi zaman kâbuslar gördüren, kimi zaman beni anılara gömen, kimi zaman eski tartışmaları yeniden yaşatan, çoğunlukla ise hiçbir şeyin geride kalmadığını, faşizmin de antifaşizmin de burada ve şimdi var olduğunu hissettiren bu ağır yükün neresinden tutabilirdim? Konunun çeşitli veçhelerine kafa yormuş, kimi deneyimlerinde yer almış biri olarak söyleyebileceklerim sınırlı kalabilirdi. Yine de...

Yukarıdaki ithaf satırları geçmiş bir dönemi anlatan bu kitabın çağrıştırdığı başka bir geçmişin anısına dönükken, asıl ithafımı da burada yapmalıyım: Faşizmin –ne yazık ki!– güncelliği karşısında güncelliğini yitirmeyen antifaşist mücadelede yer alacak, almak zorunda kalacak yeni kuşakların her şeyin kendileriyle başlamadığını, özellikle 20. yüzyılın tüm tarihi boyunca antifaşistlerin akıllarının, yüreklerinin el verdiği bu mücadeleyi sürdürdüklerini, üstelik salt politika alanında değil hayatın her boyutunda sürdürdüklerini görmeleri, bu tarihten kendileri için mücadele aygıtları edinmeleri, kendi yaratıcılıklarına güvenmeleri ve belki günün birinde faşizmin de antifaşizmin de çok gerilerde kaldığı bir dünyada yaşamaları umuduyula...

*

20. yüzyılın özellikle ilk yarısında kıta Avrupası’nın hemen hemen her ülkesinde ve Asya’da yaşanmış, “klasik” diye ad-

landırılabilir faşizm deneyimleri ile antifaşist hareketlerin tarihine bugünden, sonuçlarını bildiğimiz olayların ardından bakmak insanda tuhaf hisler uyandırıyor: “Keşke”lerle dolu bu hikâyede, farklı görüşlerde de olsalar, faşizme karşı, onun “önlenebilir yükselişi”ne karşı canla başla mücadele etmiş kişi ve grupların –en başta komünist, sosyalist ve anarşistlerin ama aynı zamanda liberallerin, burjuva demokratların– o koşullarda ellerinden başka türlü gelemediğinden attıkları adımların, birbirlerine itiraz niteliği taşısa da asla tek yanlı olamayan hakikatin birer parçası olduğu, bu topyekün vahşete karşı antifaşist cepheler kurup bozmaya yönelik çabaların başarı ve başarısızlığı bugün daha berrak görünebilse de, yaşanan ortamın pusu, dumanı ve aciliyeti içinde hiçbir şeyin bu denli berrak olmayacağı gibi olgulara dair bugün çok şey söyleyebiliriz, ama öncelikle o ortamda, o dönemde ne yaşandığını kavramak, anlamak ve o dönemden bugüne nasıl geldiğini düşünebilmek için gayet anlamlı ve kullanışlı bir donanım sunuyor Jacques Droz’un *Avrupa’da Antifaşizmin Tarihi* adlı eseri.

Toplumsal hareketler tarihçisi Jacques Droz’un, ilk baskısı 1985 yılında yapılan ve 2001’de tıpkıbasımı yayımlanan elinizdeki eseri, Mussolini’nin Roma yürüyüşünden İkinci Dünya Savaşı’nın ilanına dek Avrupa’daki antifaşist mücadelenin bir sentezidir. Zindanlarda, sokaklarda, sürgünde, parlamentoda antifaşist mücadele veren kişiler, örgütler, yayınevleri, basın organları ile bu mücadelenin öncüsü kabul edilen komünist ve sosyalist partilerin, o zamana dek onlara düşman olan Hıristiyanlarla, liberallerle bir arada olma (ya da olamama) çabası ilk kez bütünlüklü ve titiz bir çalışmanın konusu olagelmisti. Alman ve İtalyan antifaşizminden başka, Avusturya, Balkan ülkeleri, Orta ve Kuzey Avrupa, Belçika, Fransa, İngiltere ve İspanya’yı da kapsayan eser aynı zamanda antifaşist mücadelenin sorunlarına odaklanmaktadır: Droz’a göre bir ideolojiden ziyade somut pratik olan antifaşizm, faşizmin ardından gelecek ya da yeniden iktidara gelmesini engelleyecek rejimin niteliği üzerine tartışmaların gölgesinde kalmıştır. Keza, SSCB’yle ve komünistlerle işbirliği ya da Birinci Dünya Savaşı’nı yaşamış kuşağa

faşizmden de kötü gelen bir dünya savaşı ihtimalinin önlenip önlenemeyeceği ve pasifizm gibi soru ve sorunlar Droz'un eserini benzer çalışmalar arasında ayrıcalıklı bir yere koymaktadır.

*

Faşizm analizleri gerek Marksistler, antikapitalistler gerekse de liberaller arasında çok çeşitlilik göstermiştir. Faşizmi tarihsel-toplumsal bağlamdan kopararak onu bir sapma, kopukluk olarak görme eğilimindeki liberaller açısından daha ziyade ah-lâki çözümlenin, liberal demokrasiden sapmanın ifadesi olurken, Marksistler ya da Marksizm esinli hareketler, antikapitalistler açısından faşizm, sosyalist devrimi ve işçi hareketini engellemenin “son çare”si, derin ekonomik çöküş ve statükodan yaygın memnuniyetsizlik karşısında finans kapitalin en gerici, en militarist, en şovenist kesiminin iktidarı ya da bir tür Bonapartist iktidar olmaya dek uzanan, kimi zaman ise orta sınıfa ya da lümpen proletaryaya dayalı, paramiliter ve/veya popülist bir kitle hareketi olarak görülen, kâh modernite karşıtı kâh Aydınlanma'nın doğal sonucu olarak değerlendirilen bir siyasal harekettir. Birbiriyle çelişen ama her biri de hakikatin bir yanını içeren tahlillerin konusu olmuş faşizm, günümüze geldikçe siyasal alanda hemen hemen herkesin birbirine karşı rahatça kullandığı ama pek az kişi ya da hareketin açıkça üstlendiği bir niteleme olma özelliğini korumakta, böylelikle de çoğu zaman içeriği boşaltılmaktadır.

Faşizmin bu halini Ortega y Gasset 1920'lerin sonuna doğru şu sözlerle ifade etmiştir: “Faşizmin şaşkırtıcı bir görünümü var, çünkü içinde en çelişik içerikleri görüyoruz. Otoriterliği öne sürüyor ve isyan öğütüyor. Çağdaş demokrasiye karşı savaşıyor ama öte yandan da herhangi bir geçmiş yönetimin restorasyonuna inanmıyor. Kendisini güçlü bir devletin kurucusu olarak sunmaya çalışıyor, ama yıkıcı bir hizip veya gizli bir örgüt gibi devletin çözülmesine sebep olacak araçlar kullanıyor. Faşizme hangi açıdan yaklaşırsak yaklaşalım, onun aynı anda hem bir şey hem onun karşıtı, hem A hem A değil olduğunu görürüz.”